

Més novetats sobre la moneda catalana local

M. CRUSAFONT I SABATER

Per quarta vegada, ens disposem a donar a conèixer una àmplia sèrie de novetats en aquest camp, que cada vegada sembla més inesgotable, de la moneda catalana local.¹ Han passat ja disset anys des de la publicació del nostre llibre *La moneda catalana local* (Barcelona, 1990) i, a poc a poc, han anat aflorant noves peces i nova evidència de tipus ja coneguts. S'han pogut incorporar, també, nous tallers, però el gruix més important de les novetats ha estat l'afegit de nous tipus corresponents a tallers ja coneguts i a nova evidència, a voltes veritablement multitudinària, de monedes ja descrites. Així, per exemple, ha estat espectacular l'increment de l'evidència en monedes locals de Bellpuig, una cosa que semblava d'antuvi imprevisible, atesos els febles volums d'encunyació que afloren en la documentació.² Hem de creure, doncs, que resta encara molt a retrobar, si és retrobable, en el camp documental. D'altra banda, tot i els esforços realitzats, en els darrers temps especialment per X. Sanahuja³ l'aparició de monedes ha estat molt més copiosa que no pas la de notícies d'arxiu, de manera que va creixent, cada cop més, la nòmina de peces incertes per a les quals no trobem elements que ens permetin alguna hipòtesi d'atribució.

Pel que fa a la teoria general sobre la moneda local, és a dir, les causes de la seva aparició, la seva expansió i la seva crisi a inicis del segle XVII ran de l'aparició de l'ardit de Barcelona, penso que no hi ha hagut pas canvis transcendents. Sí que caldria, en canvi, revisar a fons el nostre càlcul dels volums globals d'encunyació. Resten en peu els creixements progressius dels volums mitjans de les emissions en avançar el temps, però ara cal afegir una munió de noves

1. M. CRUSAFONT I SABATER, *La moneda catalana local*, Barcelona, IEC, SCEN, 1990. [Publicades després tres addicions a *Acta Numismàtica*, núm. 24, 27 i 33]

2. Sovintegen les emissions de només 30 lliures. Vegeu *La moneda...*, p. 116

3. Molts d'aquests estudis parcials han estat després sintetitzats en el seu X. SANAHUJA ANGUERA, *La moneda municipal de Reus i el seu entorn (s. XV-XVIII)*, Reus, Centre de Lectura de Reus, 2005.

encunyacions evidenciades pels tipus nous que s'han anat descobrint.

Per a molts dels tallers, aquestes noves descobertes impliquen l'existència d'acords d'encunyació que desconeixem i una extensió, a voltes notable, dels períodes d'activitat. Les sèries creixen i la impressió d'un univers encara desconegut es va afermant. Cal dir, però, que el ritme d'aparició de tipus nous ha anat minvant progressivament i per tant, sembla que ens anem acostant, si nó a un punt final difícilment assolible, sí a una panoràmica global força més completa.

Igualment com hem fet en les successives addicions, farem l'exposició de les novetats seguint l'ordre alfabètic dels noms dels tallers monetaris.

ÀGER

En aquest cas, l'aportació no és pas d'una nova moneda, sinó d'un segell. Es tracta del segell personal d'un tal Pere Cortit. Com podem veure a la fotografia, es tracta d'un petit segell d'aram de 21 mm de diàmetre que té al revers una anella per poder dur-lo penjat i que mostra, a la part que conté el motlle, un castell amb torre central i dues torrelles als extrems, voltat de la llegenda +S PERE CORTIT (Làmina núm. 1).

Com recordàrem, hi ha una concessió feta a Ramon Cortit per Alfons el Benigne l'any 1322 per encunyar moneda a Àger, moneda que podia portar les seves armes. Així ho féu Ramon Cortit gravant-hi el castell heràldic del seu llinatge. De tota manera, nosaltres havíem arribat a aquesta heràldica per la via dels heraldistes, sempre menys fiable que la de la sigil·lografia, perquè hi ha una certa tendència a una dispersió heràldica dins de cada família, amb la intenció de distingir-ne els diferents individus. En aquest cas, som davant d'un segell medieval corresponent a un tal Pere Cortit, probablement el mateix que vàrem poder documentar el 1289 o algun de proper al nostre concessionari. Podem observar la gran semblança del castell del segell amb el que trobem a la moneda, la qual cosa reforça la bondat de l'atribució.

AITONA

En aquest cas, l'aportació no és per a un tipus nou, sinó per a nova evidència d'un tipus ja conegut. Es tracta de la incusa quadrada amb una torre flanquejada de dues sèries de pans o glòbus i que nosaltres vàrem atribuir a Aitona, per la seva proximitat a la heràldica dels Montcada, senyors del lloc, i per l'existència de notícies d'emissió en aquesta població. El nou exemplar, que podem veure a la làmina (núm. 2), és d'encunys diferents dels que corresponen als dos altres exemplars coneguts, l'un publicat al llibre i el segon a la segona addenda d'*Acta Numismàtica*, núm. 27 (núm. 1). Hom pot apreciar la llargada superior dels merlets, per

exemple i en relació amb la segona, mentre que els grans finestrals la diferencien de la primera. La nova peça pesa 0,36 grams, té unes mides de 25 x 25 mm i sembla que fou trobada a Agramunt.

Tenim ja, doncs, tres encunyats diferents per a tres peces conegudes, la qual cosa permet albirar una producció prou notable per a aquesta moneda, fins ara tan extremament rara.

ANGLESOLA

Les peces d'Anglesola segueixen essent de gran raresa, però, com en el cas anterior, sembla que cada descoberta ens aporta igualment nous encunyats o noves varietats. En aquest cas, tenim una nova incusa amb la descripció següent:

Incusa de llautó.

a/ (anepígrafa) Escut en cairó rematat de llirs. Als espais creuetes entre anells.

Contramarca d'una estrella.

Pes: 0,41 g Ø 17 mm Inèdita Làmina núm. 3

Es tracta del tipus en cairó, del qual coneixíem fins ara quatre exemplars. No saltres publicarem al llibre la primera (núm. 1016), després una segona a *Acta Numismàtica*, núm. 24 (núm. 13), que duia també la contramarca d'estrella, però que, en canvi, tenia anells als vèrtexs i llirs als espais buits, i finalment una tercera en aquest mateix article, amb el cairó afuat i estrelles als espais (núm. 14). M. Porta i X. Sanahuja publicaren a *L'Ardit*, núm. 13 un exemplar molt semblant al que ara donem a conèixer, bé que sense contramarca.⁴ De fet, sembla fins i tot molt probable que l'exemplar que presentem pugui ésser del mateix encuny que el publicat per Porta i Sanahuja. El que el fa diferent és la contramarca que té l'exemplar que descrivim. Podem concloure, doncs, que hi ha quatre varietats bàsiques amb l'escut en cairó i que, almenys en dues, s'hi pot trobar la contramarca de l'estrella.

BALAGUER

Ha aparegut un altre senyal de plom dins la ja llarga sèrie que porta l'escut de Balaguer flanquejat de les lletres B-A. Respon a la descripció següent:

4. Manuel PORTA i Xavier SANAHUJA, «Una incusa local inèdita», *L'Ardit*, núm. 13 (Barcelona, 2000), p. 27.

Senyal de plom

a/ Lletres B-A flanquejant un escut coronat de Balaguer en cairó. A sota, ornaments vegetals als altres dos espais

r/ (anepígraf) Sant Jordi, dret i de front amb escut i llança, matant el drac

Pes: 1,60 g Ø 15 mm Inèdit Làmina núm. 4

Com recordàrem, la primera peça que es va descriure d'aquesta sèrie era d'aram i després en varen anar sorgint tipus semblants de plom. La característica comuna és l'escut d'armes de Balaguer, coronat i en cairó, situat entre les lletres B-A. El que va variant és l'altra cara. Al nostre llibre presentàrem el tipus d'aram amb creu tallant i B central al revers, descobert per Gabriel Villaronga (núm. 1053) i dos tipus nous de plom, l'un amb BAL al revers (núm. 1054) i l'altre amb testa reial coronada (núm. 1055). Més endavant a *Acta Numismàtica*, núm. 24, publicàrem un altre plom amb creu inscrita en una anella al revers (núm. 18), a *Acta Numismàtica*, núm. 27, un altre amb creu interior al revers (núm. 6) i, a *Acta Numismàtica*, núm. 33, la versió en plom del tipus publicat per Villaronga (núm. 10).

Aquestes emissions de plom, amb intercalació de batiments d'aram, foren ben documentades per X. Sanahuja, que aportà tretze documents inèdits datats entre el 1469 i el 1482.⁵ D'ells es dedueix que es devien anar canviant les empremtes i l'autor suposa que potser en poden aparèixer fins a quinze de diferents. Aquest fet concentra una gran quantitat de tipus en molts pocs anys, però resta pendent la documentació dels grans senyals amb l'escut més antic de Balaguer, que Sanahuja pensa que potser es feren a Tàrraga a finals del segle XV. La dificultat per a aquesta hipòtesi és que els senyals d'aram fins ara atribuïts a Tàrraga tenen una heràldica diferent, combinant escacs i armes reials en escut partit (núm. 2167, 2168 al nostre llibre) i llavors tindríem dues emissions a Balaguer amb escuts d'armes diferents. D'altra banda, l'escut amb escac sol apareix a Balaguer abans que el partit en aspa i en cairó. En aquest sentit, els senyals d'aram grans podrien ésser anteriors a la sèrie de ploms documentada entre el 1469 i el 1482. Cal tenir present que hi ha un espai llarg entre les emissions d'incuses per Pere Cornelles a Balaguer des del 1328 i les informacions trobades per Sanahuja per als ploms de mitjan segle XV. Aquest espai podria ésser cobert, almenys en part, pels senyals d'aram amb les armes primeres de Balaguer i segons l'ordenació cronològica que plantejàvem al nostre llibre. En qualsevol cas, penso que, fins que no es pugui fer una lectura segura dels senyals d'aram atribuïts per nosaltres a Tàrraga, és aventurat variar-ne l'atribució.

Al marge d'això, si les estimacions de Sanahuja sobre el nombre d'encunys diferents fos certa, encara seríem a mig camí pel que fa al coneixement de l'evidència balaguerina de l'etapa 1469-1482.

5. X. SANAHUJA, «Aportació documental sobre monedes locals del segle XV: Balaguer i Tàrraga», *Gaceta Numismática*, núm. 146 (Barcelona, 2002), p. 37-44.

CAMARASA (?)

Al marge de la peça datada i amb llegenda, núm. 1428 al nostre llibre, hi ha un altre tipus més senzill que varem descriure entre les incertes, núm. 2321, tot advertint, però, que també seria possible una atribució a Camarasa. Darrerament ha aparegut un segon exemplar incomplet d'aquesta segona varietat:

Incusa de llautó.

a/ Escut català arrodonit de baix amb C gòtica a l'esquerra i sembla que tres punts a dalt.

Pes: (0,38) g Ø 17 mm Crus-1428 Làmina núm. 5

Com que hi ha la meitat de la peça, el pes es podria doblar sense massa error.

En aquest exemplar, es veu bé que hi ha un grup de punts sobre l'escut. Se n'hi veuen dos, però n'hi podria haver un tercer en l'espai que no ens resulta visible. Es tractaria d'un grup de tres punts en triangle com a possible simplificació d'una corona sobre l'escut reial.

Es tracta, com hem dit, de la segona peça coneguda d'aquesta tipologia.

CASTELLÓ DE FARFANYA

A l'apartat de monedes incertes del nostre llibre, hi podem veure, identificada amb el núm. 2322, una incusa de llautó que porta un escut voltat de tres ornaments vegetals (Làmina núm. 6 a). L'heràldica és una banda que parteix, doncs, diagonalment l'escut, amb una rosa a cadascun dels espais que en resulten. En el nostre comentari sobre la peça (p. 337), dèiem que aquest escut no concordava amb l'heràldica de cap població catalana. Com a armes personals, trobàvem la família Coll, amb orígens a Gerri de la Sal, i la família Taquí, d'origen rossellonès. Amb aquestes dades no era factible una hipòtesi d'atribució, perquè no disposàvem de cap document que assenyalés una concessió monetària a cap membre d'aquestes dues famílies.

Anys mes tard, va aparèixer una nova peça que semblava acostar-nos a la solució del problema, ja que duia el mateix escut que hem descrit més amunt, però al voltant hi afegia una llegenda. Aquesta començava amb + S. IOhA... i semblava acabar en ... ALDO o quelcom semblant. La peça era malmesa i incompleta i no podíem completar-ne la lectura. Amb tot, aquesta lectura ja ens permetia assegurar que la incusa havia de pertànyer a algun concessionari de nom Joan i de cognom encara impossible d'identificar. Es tractaria, doncs, d'un cas paral·lel al dels altres concessionaris coneguts del temps d'Alfons III: Cortit, Vidal, Porcell, etc. Publicarem aquesta peça a *Acta Numismàtica*, núm. 33 (núm. 31), on fèiem dife-

rents hipòtesis de lectura, tenint la incògnita de si el nom era en la forma IOhAN o IOhANES o, encara IOhANNES. En qualsevol cas, la lectura del nom i del cognom no garantia pas l'atribució a un lloc concret si no trobàvem, a més, el document de concessió.

Darrerament ha aparegut, finalment, un nou exemplar amb llegenda i complet. La lectura, però, no és pas fàcil. Queda clar que el nom és expressat en la forma IOhAN, amb la h minúscula com en el cas anterior. Tant aquesta lletra com la A tenen un cert tombant goticitzant, ja que la h és d'una forma quadrangular i la A té una barra horitzontal a dalt. El cognom fa de mal llegir. Comença amb una lletra que sembla ésser una D, però que també podria ésser una P de peu curt. Segueix amb una R i una A força clares i acaba amb una altra lletra incerta qua tant podria ésser una L o una D com una B minúscula o una O, tal com ho havíem llegit abans.

Si prenem la primera lletra d'aquesta segona part com una D, podríem pensar en una forma IOhAN D (E)... Restaria llavors un grup de lletres a les quals és difícil de trobar un cognom coherent en qualsevol de les hipòtesis de lectura:

RAIDO, RALDO, RAIbO, RALbO, RAIDO, RATbO

En canvi, si prenem la primera lletra com una P, podem pensar que no hi ha la forma DE intermèdia, sinó que comença el cognom directament i apareixen formes més coherents:

PRAIDO, PRALDO, PRAIbO, PRALbO, PRATDO, PRATbO

Com que existeixen els cognoms PRAT i PRAL que, segons Moll, són equivalents,⁶ les formes compostes PRATbO o PRALbO son perfectament acceptables, malgrat que no trobem aquest cognom en els repertoris onomàstics habituals.⁷ Es tractaria, efectivament d'un compost entre el substantiu PRAT i l'adjectiu BO, una combinació que es dona per a cada element separatament: PRAT-GINES-TÓS o PETIT-BÒ, per exemple.

L'existència d'una arrel PRAT o PRAL resulta molt avinent perquè donaria explicació a les flors o roses. Recordem que algunes de les monedes de Prades, per exemple, porten un camp sembrat de flors per representar les prades com a escut parlant. Per tant, sembla avinent concloure que, al marge de quina sigui la forma exacta de la lectura, sembla clar que es tracta d'un nom començat amb PRAT o PRAL i que és un compost. En endavant parlarem de PRATBO com a forma provisional, però quan apareguin noves peces en tindrem o no la confirmació. La lectura completa seria, llavors: + S IOhAN PRA (TbO), que voldria dir Segell de Joan Prاتبò i sense dificultat per a la intercalació de la b minúscula, ja que també hi tenim la h, ben llegidora en els dos exemplars fins ara coneguts.

La descripció de la peça seria, doncs, així:

6. Francesc de B. MOLL, *Els llinatges catalans*, Mallorca, Moll, 1982.

7. Al marge de Moll, hem consultat altres fonts i diferents tractats d'heràldica catalana, amb resultats infructuosos.

Incusa de llautó.

a/ + S IOhAN PRA (TbO) Escut amb banda i roses o flors als espais.

Pes: 0,50 g Ø 17 mm

Crus. AN-33, núm. 31

Làmina núm. 6

Hem arribat a identificar, ni que sigui com a primera aproximació, el nom i el cognom del concessionari, però ens manca encara la dada més important: on fou emesa la peça? Un curiós atzar ens permetrà de donar-ne una explicació pràcticament definitiva, tot i que la font no sigui pròpiament documental, sinó més aviat arqueològica. En els darrers anys, havien anat apareixent més exemplars del tipus anepígraf i nosaltres havíem anat anotant els llocs de troballa. Aquests se situaven invariablement en un espai molt concret, situat al voltant de Balaguer i Castelló de Farfanya. Vàrem indagar llavors en les monografies sobre aquestes poblacions per si apareixia, ni que fos mencionat d'una manera marginal, algú de nom Pratbò o semblant. Tot fou negatiu tant per a Balaguer com per a Castelló de Farfanya, però en el llibre de Segimon Balagué sobre Castelló de Farfanya trobarem, inesperadament, la clau de la qüestió.⁸ A la pàgina 175 d'aquesta obra, s'hi reproduïx un pany de paret de l'església de Santa Maria en al qual hi ha encastada una pedra que porta exactament el nostre escut: una banda i dues roses als espais. L'autor no fa cap comentari en el text sobre aquesta pedra, però en el peu de fotografia escriu: «Escut heràldic del Rosselló, d'on vingueren els Comtes de Foix. Esculpit als murs de Santa Maria». La interpretació de Segimon Balagué és evidentment errada. Ni els comtes de Foix procedien del Rosselló, sinó del comtat de Foix, ni l'escut en qüestió és del Rosselló. Hi ha en alguns tractats d'heràldica un escut pretesament rossellonès amb faixes (i no bandes, és a dir, línies horitzontals i no en diagonal) i unes flors de llir, generalment tres i tres sobre dues d'elles.⁹ Això és ben lluny, però, d'allò que veiem al nostre escut. D'altra banda, el competent historiador del Rosselló Pierre Vidal afirma que les armes rosselloneses degueren ésser, amb tota probabilitat, les armes reials, és a dir, els quatre pals o barres¹⁰ com a Catalunya, a Mallorca i a València. Les faixes amb llirs deuen ésser alguna interposició dels francesos, sempre interessats a esborrar l'origen històric català de la terra rossellonesa. És probable que Segimon Balagué aventurés aquesta hipòtesi cercant similituds i sens disposar de bases concloents.

El més probable, doncs, és que l'escut pertanyi a algun senyor local, probablement benefactor de l'obra de l'església de Santa Maria de Castelló de Farfanya. Aquesta església fou edificada en una única etapa constructiva que s'inicià el 1340. Calgué, doncs, haver de resoldre'n el finançament amb rapidesa i no seria

8. Segimon BALAGUÉ, *Castelló de Farfanya*, Lleida, Diputació de Lleida, 1987, p. 175.

9. Vegeu, per exemple, Martí de Riquer, *Heràldica catalana*, vol. I, Barcelona, Quaderns Crema, 1983, p. 258.

10. Pierre VIDAL, *Histoire de la Ville de Perpignan*, París, H. Welter, 1897, p. 35.

gens estrany que es demanés ajut als potentats locals i que es senyalés aquest ajut amb l'encast de la seva heràldica a l'obra de l'església. D'altra banda, la data de la construcció no s'allunya pas dels anys en què Alfons III havia fet les altres concessions a particulars, 1328-1331. No cal dir que no cal pas que les dates coincideixin exactament, ja que el Pratbò que obtingué la concessió, probablement en aquestes darreres cronologies bé podia haver sobreviscut fins al 1340. I si no fou així, el donador podia haver estat un fill seu, que mantingués el mateix escut heràldic, com és el més habitual.

En resum: un Joan Pratbò, probablement algun potentat que havia ajudat econòmicament o d'alguna altra forma Alfons III, degué obtenir d'aquest sobirà una de les concessions per a batre moneda local a Castelló de Farfanya. Ja hem anat veient que les concessions d'aquest rei solien eixir d'aquests tipus de condicions. Ell mateix o potser un fill seu degué després col·laborar al finançament de l'obra de l'església, i d'aquí la presència de la seva heràldica a la paret de Santa Maria. L'escut present als murs de Santa Maria ha de correspondre, doncs, als Pratbò i el que ens manca ara és documentar aquesta família, certament un cop haguem pogut assegurar bé la lectura i, per tant, el cognom.

Aquesta concessió degué ésser després municipalitzada, fet que es dona igualment en els altres pobles amb concessions inicials de tipus personal.¹¹ La següent emissió degué ésser la que porta ja les armes de Castelló de Farfanya i l'explicita llegenda + S CASTEYLLO (Crus, *Acta Numismàtica*, núm. 24, núm. 23, publicat un fragment al nostre llibre i com a incert, núm. 2320) i que nosaltres situàvem a finals del segle XIV o primers del XV. Més tard encara es batrien els coneguts senyals d'aram, probablement en ple segle XV. Aquesta seria, doncs, la seqüència de les emissions de Castelló de Farfanya que, com recordàrem, varen intentar reaflo-
rar encara al segle XVII.¹²

En qualsevol cas, la sèrie d'emissions de Castelló de Farfanya demostra també que hi ha en alguns casos una clara continuïtat entre les iniciatives monetàries dels inicis del segle XIII i les que afloraren al segle XV ran de la Guerra Civil catalana del segle XV. Estem d'acord en què foren dos moments generadors d'iniciatives de caràcters diferents, però és evident que no es pot aïllar tampoc completament l'una de l'altra perquè hi ha casos clars de continuïtat. Ja teníem els de Balaguer i sobretot el de Lleida, i ara hi podem afegir el de Castelló de Farfanya. De segur que n'hi ha encara més.

11. Vegeu, per exemple els casos d'Almenar, Àger, etc.

12. Hi hagué una concessió el 1645 que sembla que no es materialitzà. Vegeu *La moneda...*, p. 137-139.

1

2

3

AMP.

4

x2

5

Escut a la paret de l'església

AMP.

6

6 a

CERVERA

Les monedes locals de Cervera, tan ben documentades per J. M. Llobet i Portella, s'han anat identificant a poc a poc, no sense avanços i retrocesos. Recordem, en aquest sentit, que uns pretesos senyals atribuïts a la població varen haver d'ésser desmentits en poder-se demostrar que no eren més que bolles de plom que tenien la particularitat de tenir un trauc d'unió molt més prim que les altres. Recordem també que, a més de les monedes locals, Cervera, i probablement també altres poblacions, emetia els anomenats «ploms de veremes», que s'empraven per aplicar la taxa fiscal al raïm que entrava a la ciutat en càrregues d'ase o de mul. Tota aquesta fabricació monetària fou encarregada al rocambolesc Francí Torroja, amb una llarga història de conflictes que l'autor esmentat ha rescatat dels arxius d'una manera exhaustiva.

Pel que fa als ploms de veremes, consta que, almenys alguns d'ells, duïen l'empremta del cérvol. També sabem que n'hi havia almenys de dues menes: d'ase i de mul, cosa que devia indicar una diferència entre les càrregues que les dues bèsties podien portar i que calia diferenciar de cara a la taxa fiscal. Nosaltres varem considerar que podien correspondre a aquestes peces uns ploms unifaces amb l'empremta del cérvol en una de les cares i, com que a Cervera mateix varen aparèixer altres ploms també unifaces amb altres empremtes, varem pensar que potser algun d'aquests altres havia d'ésser un dels que es diferenciaria entre la càrrega de les dues bèsties. Ara han aparegut, però, uns altres ploms amb cérvol, de mida més gran i amb una creueta davant del cérvol, és a dir, amb elements per poder diferenciar bé una peça de l'altra. Això ens fa pensar que probablement els dos ploms d'ase i de mul degueren ésser els dos del cérvol i que els altres degueren tenir una altra funció. Els nous ploms responen a la següent descripció:

Plom de veremes.

a/ Cérvol passant cap a la dreta. A la seva dreta, creueta pometejada.

r/ (llis).

Pes: 1,4 g

Ø 17 mm

Inèdit

Làmina núm. 7

Plom de veremes.

a/ i r/ Com l'anterior, amb una escotadura que es menja la creueta.

Pes: 1,2 g

Ø 18 mm

Inèdit

Làmina núm. 8

Les peces foren trobades a Cervera mateix, cosa que ajuda a fer-ne l'atribució. Val a dir, però, que el cérvol és una heràldica molt específica i difícilment hi podria haver confusió.

Hi hauria, doncs, uns ploms més grans de cérvol, els que hem descrit, amb 17/18 mm de diàmetre i la creueta diferenciadora, expressiva, probablement de la càrrega

x 2

7

8

x 2

x 2

9

12

11 - SEGELL

10

x 2

13

x 2

14

més gran, suposem que la de mul, i uns ploms més petits, de diàmetre 15 mm i que serien per a les càrregues d'ase, inferiors. Resta, doncs, ara per aclarir la funció dels altres dos ploms que vàrem publicar, els núm. 1451 i 1452 del nostre llibre. Potser es podrien relacionar amb els ploms de blat, documentats recentment pel mateix Llobet.¹³

CUBELLS

Pel que fa a Cubells, hem de fer una rectificació i uns aclariments. D'una banda consignem que ha aparegut un nou exemplar de la incusa 1498 del nostre llibre. La peça que vàrem descriure era incompleta i només permetia veure un cubell. És per això que la vàrem disposar amb les claus ajagudes i el cubell a sota. El nou exemplar, perfecte, permet observar que hi ha dos cubells, un a cada banda de les claus. Per tant, les claus han d'anar dretes, igual que en els altres senyals coneguts. La peça respon, doncs, a la següent descripció:

Incusa de llautó.

a/ (anepígrafa) Dues claus dretes entre dos cubells. Orla de punts.

Pes: — g Ø 17 mm Crus-1498 (mal descrita) Làmina núm. 9

En el nostre llibre sobre els ploms medievals¹⁴ vàrem descriure un plom que, en realitat, té totes les probabilitats d'ésser també una moneda de Cubells. Respon a la descripció següent:

Plom empremtat a dues cares.

a/ (anepígraf) Dues claus dretes entre dos cubells. Orla lineal.

r/ (anepígraf) Armes catalanes. Orla lineal.

Pes: (1,15 g) peça incompleta Ø 14 mm Crus/ploms- 128 Làmina núm. 10

Veiem que conté a l'anvers els mateixos elements que les monedes de Cubells, essent anepígrafa com la Crus-1498 i portant al revers les armes reials o catalanes, fet ben justificat en tractar-se d'una vila reial.

Ens cal, finalment, assenyalar un fet que ens va passar desapercebut en redactar el nostre llibre sobre la moneda catalana local. Ens referim a la peça 1499, amb unes claus encreuades sobre un cubell i amb tres punts a sobre. Nosaltres la vàrem considerar una pellofa, tant pel seu aspecte més tardà com per l'allunyament tipològic respecte a les altres peces, amb clara llegenda CUBELS i el tipus de les dues

13. J. M. LLOBET I PORTELLA, «Documents per a la història de la moneda municipal de Cervera (1462-1626)(Addenda)», *Acta Numismàtica*, núm. 26 (Barcelona, 1996), p. 165-169. Vegeu p. 166.

14. M. CRUSAFONT I SABATER, J. LABROT I B. MOLL, *Plomos y jetones medievales de la península ibérica*, Barcelona-Madrid, ANE, 1996, núm. 128, p. 122-123.

claus dretes. No vàrem tenir, però, llavors en compte que hi ha un segell municipal de Cubells que Sagarra troba emprat el 1602, però que pot ésser anterior, que porta com a tipus justament les claus encreuades sobre un cubell, una tiara a sobre i grups de tres punts als costats.¹⁵ En la nostra peça, pretesament pellofa, la disposició és idèntica, només que no hi ha tiara sinó tres punts a sobre i, en canvi, flanquejant les claus encreuades hi ha punts en lloc dels grups de tres punts. Tenint present l'existència de la peça incusa de llautó ara de nou descrita i precisada i el plom, que segurament és també monetari, és probable que aquesta incusa, malgrat la seva tipologia i aspecte tardà, sigui també una moneda local més que no pas una pellofa. Les incuses Crus-1496 i 1497 serien, doncs, com ho fa creure el tipus plenament gòtic de les lletres, del principi del segle XIV, havent-se pogut iniciar el 1299. El tipus que avui hem precisat podria ésser de ben entrat el segle XV. Els ploms podrien ésser del segle XV en paral·lel amb els ara documentats de Balaguer. Pel que fa a la peça Crus-1499, fins ara considerada pellofa, sembla que per la factura hagi d'ésser ben bé del segle XVII. Això revelaria una gran continuïtat en les emissions cubellenques, un fet que no es podrà afermar fins que aparegui nova documentació. Reproduïm a la làmina el segell amb el núm. 11 i la incusa amb el núm. 12.

GIRONA

Poques novetats s'han pogut afegir a la numismàtica local gironina després de l'exhaustiu estudi que en féu J. Botet i Sisó. Darrerament hem pogut estudiar, però, la curiosa peça següent:

Senyal de Girona. Billó.

a/ (anepígrafa) Rosa amb creuetes als espais. Contramarca d'una B.

r/ (anepígrafa) Armes de Girona en cercle de punts.

Pes: — g Ø 14 mm Inèdita amb contramarca Làmina núm. 13

La singularitat de la peça rau en la contramarca B, desconeguda fins ara sobre aquestes peces. La peça base és un senyal del tipus Crus-1556 i la contramarca no és pas gironina, sinó de Barcelona. La peça degué ésser, doncs, en circulació a Barcelona quan es prengué en aquesta ciutat l'acord de contramarcas els diners amb una B a fi de separar els bons dels nombrosos tipus falsificats. La peça no era certament falsa, encara que no pas barcelonina, i potser per inadvertència o potser per no considerar-la dolenta, també se la va contramarcas. Aquests senyals foren emesos a Girona fins al 1512, mentre que la contramarca de la B fou aplicada a

15. Les referències a Sagarra corresponen a la seva obra F. de SAGARRA, *Sigil·lografia Catalana*, Barcelona, Henrich i Cia, 1922.

Barcelona en temps de Carles I. Per tant, no hi ha dificultats pel que fa a la cronologia relativa de la peça base i el contramarcats.

LLEIDA

L'enorme evidència numismàtica en pugeses de Lleida permet suposar que se'n puguin anar trobant encara moltes varietats no descrites. Nosaltres varem publicar al llibre uns tipus principals, però ja a les addicions varem poder ampliar encara el repertori amb tipus completament nous. Avui volem fer únicament dues precisions.

D'una banda, consignar que, pel que fa al tipus Crus-1741, que és el més comú, hi ha una varietat que presenta en una de les cares la forma E. DA en lloc de l'EDA descrit al nostre llibre. La peça que assenyallem té, però, una altra característica diferencial: a més dels punts que trobem als espais que deixa el cairó en inscriure's en el cercle interior, hi ha també uns altres puntets, quatre, acantonant el lliur dins del cairó. No reproduïm aquesta peça.

També hem de fer una rectificació a la lectura de la nostra pugesa núm. 1760. Tal com veiem a la fotografia que acompanyem, a l'anvers la lectura no és pas PVGESA DELEYDA com indiquem al llibre, sinó PVGESA dELEYDA, amb una Y amb la cama cargolada cap amunt i que la fa semblar una U. La descripció completa de la peça seria, doncs, així:

Pugesa d'aram.

a/ +PVGESA dELEYDA Triple lliur dins d'un cairó.

r/ (anepígraf) Triple lliur

Pes: 2,4 g Ø 18,5 mm Crus-1741 (error de llegenda) Làmina núm. 14

Cal dir, també, que la d minúscula de la llegenda sembla que estigui girada.

MONTBLANC

Ens ha estat comunicada una nova peça de plom que sembla ésser una moneda local montblanquina. La descripció és la següent:

Senyal de plom.

a/ (anepígraf) Puig cim de lliur sobre armes catalanes en cairó. Orla vegetal.

r/ (anepígraf) Armes catalanes en cairó i creuetes als vèrtexs. Orla vegetal. Als espais buits, creueta, traç i punts.

Pes: 5,53 g Ø 20 mm Gruix: 2,4 mm Inèdit Làmina núm. 15

x 2

16

17

x 2

x 2

15

18

19

x 2

x 2

20

22

x 2

21

x 2

L'anvers, amb el puig cimat de llir sobre armes catalanes, és propi de Montblanc. És una representació que trobem en alguns segells de la vila i també en incuses de llautó i en altres ploms ja descrits. Cal consignar, a més, que la peça fou trobada a Montblanc mateix. L'únic element que fa dubtar és el gruix, una mica més gran que els d'altres senyals de plom d'altres poblacions. No hi ha, però, cap senyal ni indicatiu que hi hagi anella o pas del nexa d'unió, cosa que gairebé sempre és visible en les bolles de plom amb les quals potser es podria confondre. Cal dir, però, que tampoc les bolles solen ésser tan ornades. Finalment, podem consignar que altres senyals montblanquins són també de gruix considerable. Ens referim a les peces que vàrem descriure a *Acta Numismàtica*, núm. 33 amb els núms. 19 i 20, també amb puig cimat de llir sobre armes catalanes, però amb l'heràldica omplint tot el camp. Per tant, ens inclinem a pensar que la peça és, efectivament, un senyal de plom de Montblanc. S'afegeix així encara una altra novetat a una sèrie monetària que comença a cridar l'atenció tant pel nombre de tipus com per la seva varietat tipològica i material.

Malauradament aquest increment de tipus coneguts no ha anat acompanyat, fins ara, de noves dades documentals. Seguim ancorats en la menció d'Antic Roca del 1564 i l'al·lusió del consell de la Selva del Camp del 1647.

Pel que fa a la cronologia, podem observar que en totes les peces que porten llegenda les lletres són de tipus llatí. D'altra, banda ja vàrem establir la comparació amb els segells de la vila i un dels tipus incusos; Crus-1877, que és anepígraf, s'assembla molt al segell emprat entre el 1320 i el 1606, mentre que el que porta llegenda, Crus-1878, és gairebé idèntic que el segell emprat entre el 1569 i el 1737 (Sagarra-1310). Això ens aportava una dada per poder situar el tipus anepígraf abans del que porta llegenda i ens feia suposar que el primer era de finals del segle XV, ja que el segell que s'hi apropa té encara llegendes gòtiques.

Sanahuja ha plantejat darrerament la possibilitat que tots els ploms siguin de la segona meitat del segle XV o de la primera meitat del segle XVI i les incuses, posteriors i situables a la segona meitat del segle XVI o al primer quart del segle XVII.¹⁶

Nosaltres trobem força inconvenients en aquesta ordenació. La incusa anepígrafa Crus-1877 ja hem dit que copia un segell amb arrels molt antigues, del segle XIV. Es podria argumentar, però, que si la peça hagués estat del segle XV potser no portaria la M sobre el puig de tipus llatí, sinó gòtic. Això és cert, però ara tenim una altra varietat molt semblant que no sembla portar aquesta lletra M, però sí que té una contramarca d'una M gòtica (*Acta Numismàtica*, núm. 33, núm. 18), ben inconvenient per a la segona meitat del segle XVI o inicis del segle XVII. Al nostre parer, doncs, les emissions d'incuses i ploms no són successives, sinó que s'alternaren. La més antiga seria aquesta que acabem de mencionar amb contramarca de M gòtica. Seguiria la Crus-1877 i els ploms que porten el puig cimat de llir sobre camp d'armes catalanes, anepígrafs (19 i 20 d'*Acta Numismàtica*, núm.

16. *La moneda...* p. 147-150.

33, ja mencionats) i potser el que descrivim avui. Més tardanes serien les incuses *Acta Numismàtica*, núm. 27, núm. 23 i Crus-1878, probablement de finals del XVI o principi del XVII i la més moderna de totes seria la de plom amb MONT (*Acta Numismàtica*, núm. 27, núm. 24). Pel que fa a la incusa anepígrafa amb puig cimat de base triangular, probablement seria propera i és difícil de dir si anterior o posterior a la Crus-1878 amb llegenda MONTISALBI. De tota manera, tenint present el parentiu entre la Crus-1878 i la *Acta Numismàtica*, núm. 27-23, potser seria més adient considerar-la posterior. No cal dir que seria molt útil poder disposar de documentació que avalés aquestes hipòtesis.

MÓRA D'EBRE?

Hem dubtat molt abans de decidir-nos a descriure la incusa que ara comentàrem. La raó és que es tracta d'una peça que s'aparta força de l'aspecte general de les incuses locals, especialment pel seu gruix, molt superior al de totes les que coneixem. L'altra és la dificultat de donar-ne una lectura segura. Veiem-ne la descripció:

Incusa de llautó.

a/-m-o-r-a-, en lletres gòtiques minúscules disposades als espais d'una creu que talla el camp. Orla lineal.

Pes: 1,3 g Ø 15,5 mm Inèdita Làmina núm. 16

Les lletres són gòtiques anguloses i de fàcil identificació a excepció de la r, que té una forma una mica singular, però no pas insòlita en aquest tipus d'escriptura. El fet és, però, que la simetria de la peça tant permet de llegir MORA com ORAM com RAMO com AMOR. Només AMOR tindria algun sentit en català i podríem pensar, llavors, que potser és un gitó sense cap funció monetària. Hi ha un fet, però, que s'ha de tenir present i és que la peça ha estat trobada a Móra mateix i tenim notícies de l'existència d'un segon exemplar de la mateixa procedència. D'altra banda, al segell de Móra d'Ebre publicat per Sagarra (núm. 1336) hi veiem una morera flanquejada per les lletres M-O/R-A, una disposició que s'apropa a la de la nostra incusa. Cal tenir present que no és gaire freqüent que el nom de la població aparegui al camp del segell. Com en tantes altres ocasions, els síndics de Móra podrien haver-se inspirat en el segell a l'hora de fer la moneda. Cert que el segell és molt tardà, del 1747, però això no vol dir que la heràldica sigui d'aquest moment, sinó que es podria haver establert molt abans.¹⁷

17. M. CRUSAFONT I SABATER, *Acuñaiones de la Corona Catalano-Aragonea y de los reinos de Aragón y Navarra*, Madrid, Vico - Segarra, 1992.

Sorprèn, però, aquesta ubicació una mica excèntrica d'una emissió local, no més acompanyada, en tot cas, per les peces del segle XV i de Tortosa. També sembla estranya una emissió amb un tipus de lletra gòtica que ens la fa situar al segle XV, en una població que devia ésser llavors molt petita. De tota manera, hi ha una argumentació històrica per justificar-ne l'existència. Móra d'Ebre fou, en alguns moments de la Guerra Civil catalana del segle XV, un enclau territorial en mans de Joan II, encerclat, doncs, per zones addictes a la Generalitat i els sobirans que havia elegit. En aquestes circumstàncies d'aïllament i tenint present el cas proper de Tortosa, bé seria possible que s'hagués endegat una emissió, fins i tot amb aquiescència reial, com ens consta en altres casos. També hem pensat que algunes incertes que vàrem publicar i que tot tenint igualment la creu presenten signes capriciosos en el camp, semblant lletres estraletes (Crus-2349 i 2350), podrien ésser falsificacions de la incusa que hem descrit.

La possibilitat, doncs, hi és. De tota manera caldria, poder afermar millor la hipòtesi d'una emissió a Móra d'Ebre, sigui per reiteració de troballes, sigui per via documental.

POBLA DE SEGUR, LA

La incusa de la Poble de Segur segueix essent una de les monedes locals més rares. Al nostre llibre en vàrem donar a conèixer dos exemplars, un d'ells reaprofitat després com a pellofa a Salàs de Pallars. Actualment l'evidència numismàtica no s'ha pas eixamplat. Darrerament hem tingut ocasió d'estudiar la peça que descrivim tot seguit:

Incusa de llautó.

a/ xPOBLA. DE... GVR Triple card.

Pes: 0,42 g Ø 16 mm Crus-1999 var.

Làmina núm. 17

Per la descripció, semblaria que la peça s'adapta al tipus ja conegut i en tindríem, doncs, un tercer exemplar. El que crida fortament l'atenció, però, és l'aspecte barroer de la seva factura i el traçat irregular de les lletres. Hi ha un abisme de qualitat entre el tipus que vàrem descriure, de factura molt acurada, i aquest exemplar. Com a mínim, caldria dir que la peça podria ésser un fals d'època que copiés el model genuí. Però no es pot pas descartar una falsificació moderna. No resultaria pas difícil gravar amb un punxó i sobre una làmina de llautó el maldestre dibuix que observem. Cal, doncs, veure amb suspicàcia aquesta peça, que podria ésser fabricada a l'actualitat amb llautó vell o envellit artificialment i amb l'estímul de l'extrema raresa de la peça que vol representar i el consegüent profit que es podria treure d'una falsificació.

SANT LLORENÇ DE MORUNYS

Si la incusa de la Pobla de Segur és rara, més ho és encara la de Sant Llorenç de Morunys, fins ara només coneguda per l'exemplar que vàrem publicar, Crus-2113. Concorren, doncs, les mateixes circumstàncies que per a la peça anterior i la versió que ara ha aparegut resulta igualment tant o més sospitosa:

Incusa d'argent o billó.

a/ SA. LOREN (II) S. Llorenç, nibat, de front.

Pes: 0,77 g Ø 16/15 mm (oval) Crus-2113 var. Làmina núm. 18

Novament, veiem que hi ha un abisme entre la qualitat del dibuix de l'original i el de la còpia, amb l'agreujant de la forma oval i el metall inadequat. En aquest cas, sembla que no tindria sentit un assaig de còpia moderna pels mateixos trets diferencials que la denuncien. Cal tenir en compte, encara, les pseudolletes afegides al final de la llegenda. Optem, doncs, per suposar que mes aviat deu tractar-se d'alguna falsificació d'època.

De tota manera, cal advertir que davant l'interès que desvetllen aquestes peces locals no tindria res d'estrany que algú assagés d'aprofitar-se'n anant creant peces d'engany.

SIURANA

En el nostre llibre sobre la moneda local alertàrem de la possibilitat que existissin peces locals d'aquesta població en base a la llista d'Antic Roca del 1564 i d'un document dels síndics de la Selva del Camp del 1647 que en fa també menció (p. 284). Més endavant vàrem trobar un fragment d'incusa de llautó amb el tema d'un castell, avinent com a heràldica de Siurana, i una llegenda que semblava començar per SIV... La vàrem afegir al nostre catàleg general sobre la moneda catalana, però sense il·lustració.¹⁸ Amb motiu de la preparació que X. Sanahuja feia del seu estudi sobre la moneda de Reus i el seu entorn, abans mencionat, ens va requerir la fotografia de la peça. Fou en fer-ne l'ampliació quan ens adonàrem que la llegenda començava, en realitat +CIV... Llavors podria tractar-se d'un fragment de la incusa de la Seu d'Urgell, que porta per llegenda CIVITAS VRGELLINA o similar i per tipus justament un castell. Per tant, cal esborrar de la llista de peces conegudes la de Siurana i seguir a l'espera de la seva descoberta. Reproduïm aquest fragment, que de fet no havia estat mai publicat, a la làmina i amb el núm. 19.

18. *La moneda...* p. 147-150.

SOLSONA

Després del seguit d'incertes i correccions anteriors, resulta reconfortant poder parlar de les noves descobertes en moneda de Solsona perquè, aquestes sí, són indubtablement genuïnes i segures.

Es tracta de dos tipus nous, una variant interessant i d'una contramarca nova, que responen a les descripcions següents:

Incusa de llautó.

a/ x SOL+SO+NA x Escut amb sol radiant de cara humana. Triple card a sota.

Pes: 0,40 g Ø 16 mm Inèdita Làmina núm. 20

Plom uniface

a/ SOL (S)ONA Escut amb sol radiant. Ornament vegetal a sota.

r/ (llis)

Pes: 2,6 g Ø 17 mm Inèdita Làmina núm. 21

Incusa de llautó.

a/ -SO-LS-ON-A- Sol radiant amb cara humana i amb quatre raigs que parteixen el camp

Pes: 0,29 g Ø 14 mm Inèdita Làmina núm. 22

Incusa de llautó.

a/ (anepígrafa) Contramarca d'una S.

Pes: 0,19 g Ø 13 mm Inèdita Làmina núm. 23

La primera incusa és una variant de la Crus-2136. Les diferències són en els elements de separació dels trams de llegenda i en la forma de l'escut. En la 2136 els grups de lletres eren separats per unes creuetes formades per quatre quadrats en creu que deixaven un buit al centre, com si fos una part d'escac. En la peça que descrivim, aquestes separacions es fan per aspes o bé per creuetes normals, d'un sol traç. Pel que fa a l'escut, a la 2136 era apuntat per baix, mentre que en aquesta és gairebé del tot arrodonit. També sembla observar-se alguna diferència en el dibuix del triple card que hi ha sota l'escut.

La segona peça s'assembla força, a primera vista, al tipus 2136 i a la varietat anterior, però al marge que no es tracta d'una incusa, sinó d'un plom, hi ha tot un seguit de detalls diferenciadors en el dibuix. D'una banda, el nucli del sol ja no té forma de cara humana, sinó que és un simple botó rodó. Els raigs són molt més ondulats, tots iguals i molt menys nombrosos. No hi ha elements de separació entre les lletres i de la L només se'n veu la base, potser per un defecte de fabricació. També l'orla de punts és feta amb botons grossos i molt menys abundants. Pel que fa al

triple card, ha estat substituït per un ornament vegetal de dibuix molt més ample i poc detallat. Tots aquests canvis semblen el resultat lògic de voler adaptar un mateix tipus a una tècnica diferent. Resulta efectivament molt més difícil de fer aparèixer petits detalls sobre un material tou i deformable com és el plom. Hi ha, però, dues qüestions que potser no són tan gratuïtes. D'una banda, l'absència del triple card expressiu de la part de senyoriu dels Cardona. De l'altra, la lletra A, ben llatina a les incuses i goticitzant aquí, amb la manca del travesser i la barra a dalt.

El fet és, però, que aquests dos trets diferencials no concorden entre si, pel que fa a la cronologia. La progressiva desaparició de l'heràldica cardonina sembla que portaria a fer una seriació des d'aquells tipus que la porten com a tema central, passant a les que només hi és de forma marginal i acabant en les que ja no la porten, com és el tipus amb la creu patriarcal i la S, Crus-2138. En canvi, el plom, que per aquest fet hauria d'ésser considerat més tardà que la incusa que li serví de model, sembla més arcaic per la A goticitzant. Ens inclinem a creure, doncs, que la substitució del triple card respon més aviat al desig esmentat de simplificació per raons tècniques i que el plom ha d'ésser anterior a la incusa de dibuix semblant perquè la diferència en el tipus de lletra ens sembla més determinant.

Recordem que totes aquestes peces han d'ésser anteriors al 1599, perquè en aquesta data els síndics de Solsona varen obtenir el privilegi d'encunyar monedes d'aram.

La tercera peça ens fa veure un tipus monetari solsoní completament inèdit. Es manté el tema central del sol, armes parlants de la població i també la llegenda SOLSONA al voltant, però sense l'escut i en una disposició diferent. Podem observar també que la A és de tipus llatí i que hi manca completament l'al·lusió als Cardona. Pel seu aspecte i llegendes, podríem dir que la peça té ara una tipologia plenament municipal. Tenint present aquesta manca de l'heràldica cardonina, però el parentiu amb el tipus del sol, potser caldria situar aquesta peça immediatament després de la incusa del sol, Crus-2136, i abans de la que porta la creu patriarcal. Nosaltres varem suposar que aquesta creu potser era una al·lusió a l'establiment del bisbat de Solsona, fet que es produí el 1593, només sis anys abans de l'abolició de les incuses. Cal tenir present que en emissions posteriors, des del 1612 i fins a la Guerra dels Segadors, la creu patriarcal segueix present i omplint tot el camp del revers en algunes de les monedes d'aram, i fent, per tant, el paper d'heràldica solsonina.

La darrera incusa és també de força interès. En principi, una peça amb una S que contramarca una base de llautó on no s'aprecia res tant podria ésser de Solsona com de qualsevol altra població començada amb S i emissora de moneda entre elles Sort, per exemple, que féu servir aquesta marca, o Salàs de Pallars. Hi ha dos fets, però, que ajuden a atribuir-la a Solsona. D'una banda, que fou trobada junt amb dues altres peces solsonines i, de l'altra, que el lloc de la troballa no s'allunya pas ni vint quilòmetres de Solsona. També hem de dir que el dibuix de la S és di-

ferent de qualsevol altra contramarca amb aquesta lletra i, en canvi, és molt semblant al que veiem a la peça amb creu patriarcal. Hem de dir, també, que varem poder observar, per primera vegada, una peça d'aquest tipus amb creu patriarcal, molt malmesa, però, i que no semblava pas portar la S, amb la qual cosa potser la peça que hem anat reproduint partint del dibuix de Botet no porta aquesta lletra com a tipus, sinó com a contramarca. És possible que la contramarca S fos afegida a les darreres emissions encara en circulació, en fer-se el canvi pels menuts el 1599, però també es pot pensar en una contramarca d'autenticació davant de la presència de numerari fals, com s'ha pogut documentar en molts casos. Recordem, d'altra banda, que ja coneixem una contramarca a Solsona. Es tracta de la marca de la rosa que trobem sobre el tipus Crus-2136, constituint el Crus-2137.

L'abundància de tipus diferents en la sèrie solsonina i els canvis de tècnica d'encunyació fan pensar en una amplada cronològica d'emissions potser més important del que ens podia semblar de bon principi. Cert que els tipus del sol i un dels del card, Crus-2135, han d'ésser tardans per la presència de lletres llatines, però res impedeix que l'altra incusa amb card sigui més antiga. De tota manera, també és cert que entre el 1600 i el 1612 és ben documentat que es feren tres emissions. Per tant, de moment deixem la sèrie de peces solsonines en el mateix espai cronològic que varem plantejar al nostre llibre tot tenint present, però, que ara hi ha força més tipus. En un altre sentit, sembla clar que a Solsona els tipus incusos i els de plom es varen alternar.

Restava només assenyalar que el tipus Crus-2139 que, amb dubtes, situàvem en les emissions del 1600 o 1607, no s'ha pogut pas confirmar, ja que no n'han aparegut mes exemplars. En conseqüència, potser és més prudent, de moment almenys, de prescindir-ne.

TORTOSA

Dues noves peces són, en principi, candidates a ampliar la nòmina de les monedes locals de Tortosa. Són les següents:

Senyal de plom.

a/ (anepígraf) Torre amb merlets i porta.

r/ (anepígraf) Escut apuntat i faixat, cimbat de triangle.

Pes: 1,31 g Ø 16,1 mm Inèdit

Làmina núm. 24

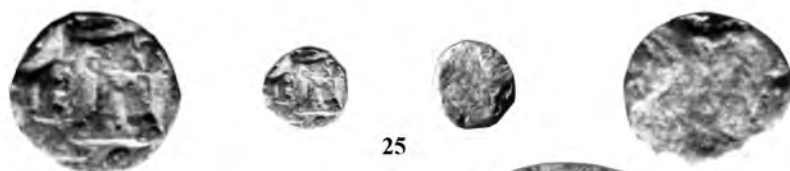
Senyal (?) de plom.

a/ F o T a l'esquerra d'una torre amb merlets i porta.

r/ (llis).

Pes: — g Ø 11 mm Inèdit

Làmina núm. 25

Cap de les dues peces és gaire explícita. No porten llegendes, a excepció de la segona, que porta una lletra a l'esquerra de la torre. Pel que fa a la torre, no és per si sola un element prou determinant per poder pensar en Tortosa, ja que hi ha moltes altres poblacions que tenen aquest element constructiu com a heràldica. No més sabem la procedència exacta de la segona peça. La primera fou trobada a Jesús, barri i parròquia de Tortosa. Tenim, doncs, per a la primera una primera dada positiva per considerar-la tortosina. Cal assenyalar que la peça no sembla ésser un plom medieval d'ús extramonetari, tant pel detall del dibuix com per la presència d'elements ben definits a cada una de les cares, ambdós de caràcter heràldic. El seu aspecte general també s'allunya de la tipologia d'aquella mena de ploms. Val a dir, però, que la documentació fins avui coneguda i recollida en bona part per X. Sanahuja no deixa gaire espai per a altres tipus d'encunyació després del batiment dels diners anomenats calderons entre el 1470 i el 1474 i de la frustrada emissió del 1611, que preveia fabricar monedes amb bust reial d'una banda i torre per l'altra.¹⁹ Tampoc l'estil de la peça de plom descrita en primer lloc sembla advocar per cronologies tan tardanes. Caldria llavors suposar que hi hagué emissions monetàries locals abans del 1470, la qual cosa, certament, és possible. La torre de l'anvers i el lloc de la troballa abonarien l'atribució a Tortosa del primer plom, però la dificultat ens l'aporta el singular escut del revers. Tortosa havia recuperat la qualitat de ciutat reial des del 1294 i, per tant, les armes del revers adients haurien d'ésser les reials, és a dir, amb pals i no pas amb faixes. Com a escut reial en cairó, resulta massa deformat, especialment en comparació a la bona factura de la torre de l'anvers. Es tracta, doncs, d'un cas difícil de dilucidar, però no es pot pas descartar l'atribució a Tortosa ni el possible caràcter de moneda local.

Pel que fa al segon plom, per bé que la lletra podria ésser una T, nosaltres ens inclinem a creure que és en realitat una F i, a més, de factura molt moderna. El seu aspecte general i el revers llis, més aviat fan pensar en una bolla de plom incompleta, potser el nucli central, després rodat. Per tant, ens inclinem a descartar-la com a moneda local.

Pel que fa a la peça num. 26 vegeu l'addenda.

TREMP

La nòmina de peces atribuïbles a Tremp ha anat creixent, però res sabem, encara, per via documental, ni de l'origen ni de la cronologia d'aquestes emissions. Ha estat l'aparició de peces amb clara lectura TREMP la que ha llevat tots els dubtes i ha dut a la rectificació en la lectura de les incuses amb lletra gòtica que

19. X. SANAHUJA, «Actuacions monetàries a Tortosa (S. XV-XVII)», *Acta Numismàtica*, núm. 28 (Barcelona, 1998), p. 141-156.

Botet i també nosaltres al principi llegirem GREMN i suposàrem d'Agramunt. Totes aquestes peces porten com a emblema heràldic una flor de llir. És per això que pensem que també pugui ésser de Tremp la peça que tot seguit descrivim:

Senyal d'aram.

a/ rastres de llegenda Flor de llir dins un cairó. Doble orla de punts.

r/ rastres de llegenda Igual que a l'anvers.

Pes: 5,44 g Ø 23 mm Inèdita Làmina núm. 27

Es tracta d'un senyal de pes i mòdul considerables, proper, encara que de mòdul inferior, a les peces batudes a Tarragona, Tàrraga, Balaguer o Tortosa. Hi ha incuses de Tremp amb lletres molt plenament gòtiques que podrien ésser força antigues, com ara la Crus-2211, que potser cal situar al segle XIV. D'altres, amb lletres llatines, ja poden ésser més tardanes, com les Crus-2208. 2 i 2208. 3. La peça que hem descrit, però, amb llir en cairó com les més arcaïques, sembla interposar-se entre els diferents tipus incusos de llautó. Certament que la peça té molts pocs elements per a una atribució ferma, però és força indicatiu que coincideixi amb altres peces nominatives en el fet de dur una flor de llir dins d'un cairó. Novament haurem d'esperar noves descobertes per afermar la nostra atribució. En qualsevol cas, tot sembla indicar que la sèrie monetària local de Tremp degué assolir una amplada cronològica força important.

VILAFRANCA DEL PENEDÈS

L'emissió de moneda a Vilafranca ens és ben documentada. Més difícil ha estat de retrobar les peces que es puguin correspondre a aquesta llicència de l'infant Enric. Nosaltres varem proposar d'atribuir-hi un senyal amb castell a una de les cares i armes catalanes al revers, Crus-2288. Darrerament ha aparegut un altre senyal d'aram que s'hi apropa molt:

Senyal d'aram.

a/ (anepígraf) Castell de dues torres voltat de dues orles de punts i d'una altra intermèdia, de tipus lineal.

r/ (anepígraf) Armes catalanes d'escut apuntat i expansió a sobre. Orles de punts i lineals.

Pes: — g Ø 22 mm Inèdita Làmina núm. 28

La peça conté uns tipus molt semblants als que vèiem dibuixats a la Crus-2288, fins i tot en detalls tan singulars com la triple orla de l'anvers amb traç lineal central. La factura és, però, força més tosca. També l'expansió sobre l'escut del

revers sembla estrafer el cairó que se superposa a l'escut a la Crus-2288. Amb tot, no hi ha arguments prou de pes per suposar-la una falsa d'època i més aviat ens inclinem a suposar que és, senzillament, d'encuny diferent, ja que la caiguda de qualitat tampoc és abismal.

Darrerament, X. Sanahuja ha plantejat alguns dubtes sobre l'atribució a Vilafranca, especialment per la semblança del tipus de l'anvers a,b, el segell del governador del marquesat d'Aitona: un castell de dues torres amb un sol a dalt.²⁰ Ell mateix, però, conclou que Vilafranca segueix essent la més plausible i, per tant, el que hem d'afegir és un cert grau d'incertesa que podríem considerar gairebé típic de la major part de les atribucions d'aquelles monedes locals que no porten una llegenda explícita. Certament, el globus no és un sol i les armes reials del revers són més avinents per a Vilafranca. Per tant, de moment seguim on érem, amb una mica més de dubtes.

INCERTES

Malauradament, aquest apartat és el que va creixent cada cop més. Són, efectivament, moltes més les peces que no sabem atribuir que les que podem anar rescatant d'aquest capítol. Amb tot, creiem que sempre serà millor assenyalar l'existència d'aquests tipus i esperar que noves notícies d'alguna mena ens puguin anar aclarint almenys una part d'aquest material.

Anirem descrivint els tipus i els comentarem, si cal:

Incusa quadrada.

a/ (anepígrafa) Àliga esquemàtica amb les ales esteses.

Pes: 0,82 g Ø 13 x 13 Inèdita

Làmina núm. 29

L'atribució d'aquesta peça és prou difícil. Fou trobada a Agramunt, però això és poc significatiu perquè ja sabem per experiència que el seu potent mercat atreia monedes de llocs molt diversos. No hi ha gaires poblacions que tinguin per heràldica una àliga. Algunes d'elles mantenen l'àliga bicèfala que rememora l'heràldica dels antics comtes del Pallars. L'àliga de la peça, és, però, senzilla. Entre la desena de pobles amb aquesta heràldica, apuntem Forès, que tot i ésser avui una població petita havia estat molt més important, amb un terme molt extens, i també sembla possible Hortonedà de la Conca. Ens decantem per poblacions de l'àrea lleidatana pel lloc d'afloració i pel paral·lelisme amb altres peces quadrades que corresponen a aquest territori. De tota manera, res no es pot assegurar.

20. X. SANAHUJA, «Notes d'arxiu sobre senyals», *L'Ardit*, núm. 20, p. 27-35.

28

AMP.

29

30

31

AMP.

32

33

AMP.

Incusa de llautó.

a/ (anepígrafa) Flor o rosa sobre una creu. Orles lobulada i lineal.

Pes: 1,17 g Ø 20 mm Inèdita Làmina núm. 30

Incusa de llautó.

a/ Semblant a l'anterior, però amb doble orla de punts.

Pes: — g Ø 20 mm Inèdita Làmina núm. 31

Les dues peces son força semblants. La primera fou trobada a Cervera. La rosa del centre podria fer pensar en Reus, però el lloc de la troballa ho fa inconvenient. Cal tenir present que Fontllonga, per exemple, també porta una rosa en el seu segell, núm. 1155 de Sagarra, i que hi ha altres possibilitats. Cal esperar, doncs, a tenir més informació.

Han aparegut també dos exemplars més de les incuses que porten per tipus unes balances. Les descrivim a continuació:

Incusa de llautó.

a/ (anepígraf) Balances suspeses i un pes entre els platets.

Pes: 0,40 g Mides: 14 x 13 mm Crus. AN. 27-39 Làmina núm. 32

Incusa de llautó.

Semblant, però entre els platets una espècie de nus o llaç i dos punts a dalt.

Pes: (0,42 g) Ø 13 x 12,5 mm Crus-AN. 27-39 Làmina núm. 33

Les peces foren trobades respectivament a les Borges Blanques i a Artesa de Segre. Això reforça la possible atribució a Fontllonga, més que no pas a Sant Miquel de la Vall, entre els dos llocs més probables assenyalats per nosaltres en presentar el primer exemplar. Fontllonga és situada al marquesat de Camarasa, on es bateren altres tipus locals i limita també amb Vilanova de Meià. Les balances no són pas, d'altra banda, un element heràldic gaire comú. De tota manera, encara no podem donar aquesta atribució per segura.

CONCLUSIÓ

Esperem que aquesta quarta sèrie de novetats sobre la moneda catalana local sigui ja la darrera i que puguem incorporar tota la informació publicada fins ara en el nostre *Catàleg general de la moneda catalana*, en el qual estem treballant. Això farà més fàcilment consultables totes les peces, però no tancarà pas el tema, que es manté encara ple de possibilitats quant a futures descobertes i reatribucions i també fortament mancat de la documentació necessària per rescatar l'ampli grup de les incertes. No mancarà feina als numismàtics en el futur.

ADDENDA

Com ha succeït ja altres vegades, el temps que passa entre l'elaboració de l'article i el seu procés d'impressió propicia l'aparició de noves notícies que cal afegir al treball ja realitzat. En aquesta ocasió hi ha dues raons complementàries que ho aconsellen. D'una banda, la situació avançada del nostre *Catàleg general de la moneda catalana*, on hi haurà també la secció de moneda local i on no podem justificar les atribucions en tractar-se, bàsicament, d'un catàleg per classificar. D'una l'altra banda, perquè en el text inicial havíem inclòs una peça que qualificavem d'incerta, però amb possibilitats d'ésser de Tortosa i que ara podem atribuir amb bones bases a Terrassa.

Tot plegat aconsellava afegir aquesta *addenda*, en la qual seguirem en l'exposició l'ordre alfabètic dels pobles on hem atribuït novel·tats.

Agramunt i el concessionari Pere Ferrer

Un dels apartats més útils de l'obra de Botet i Sisó pel que fa a la moneda local és el capítol dedicat a les concessions fetes per Alfons III.²¹ Una de les concessions fou donada a un tal Pere Ferrer l'any 1331 i preveia la circulació de moneda local a Agramunt. Aquestes concessions establien que a la moneda s'hi gravés l'heràldica del concessionari, però ja hem vist en altres llocs que aviat aquestes concessions de caràcter personal varen acabar per municipalitzar-se. Devia ésser, certament, difícil de poder fer emissions monetàries per a circular en una població al marge de les seves autoritats municipals.

Pel que fa a Agramunt, nosaltres havíem pensat que les peces inicials podien haver estat les que porten un puig cimant de llir i són voltades d'una bordura d'escac. Ens ho feia pensar la semblança amb les incuses d'Arnau de Cervera fetes a Balaguer en cronologies properes. De tota manera, no tancàvem pas la porta a una altra atribució en dir: "si no és aquesta la peça que féu encunyar Pere Ferrer, poc se'n devia allunyar cronològicament".²²

Avui tenim noves informacions per a poder pensar altrament, ja que hem trobat una peça que té totes les probabilitats de correspondre exactament a la concessió de Pere Ferrer. El cognom Ferrer fa al·lusió als oficis del ferro en general. Així, tant pot al·ludir als ferrers, serrallers, calderers i manyans com als ferradors d'animals. De tota manera, veiem que la majoria dels llinatges d'aquest cognom empren com a símbol la ferradura, potser perquè és un emblema de fàcil representació i identificació. Així ho veiem tant en els tractats d'heràldica com en els de sigil·lografia.

21. J. BOTET i SISÓ, *Les monedes catalanes*, vol. II, Barcelona, 1909, p. 104.

22. M. CRUSAFONT, *La moneda catalana local*, Barcelona, 1990, p. 82.

Entre les incuses quadrades descrites per nosaltres fins ara com a incertes, n'hi ha una que porta com a tema principal una peça quadrangular que sembla penjar d'una anella que apareix cantonada de dos punts. És el tipus que descrivirem a *Acta Numismàtica* 33 amb el núm. 35²³ i que ara il·lustrem de nou a la làmina amb el núm. 34. El posseïdor de la peça pensava que l'anella de dalt potser no tenia res a veure amb el cos de baix i que podia ésser, en realitat, una ferradura, pensant en la concessió abans esmentada. Tot i acceptar aquesta possibilitat, la dificultat més gran residia en la peça gran i central, per a la qual no trobàvem una interpretació coherent. Un curiós atzar ens posà davant la solució del problema. En una postal dels anys cinquanta corresponent al petit poble cerdà de Tallendre (avui del municipi de Bellver), es veu a l'entrada del poble una mena de bancada ben igual a allò que vèiem representat a la moneda. La postal ens especifica la funció d'aquell estri: "jou per a ferrar bous". Vegeu aquesta imatge a la làmina, a sota de la peça que comentem. Pel que hem pogut indagar, ferrar un bou no era pas tan senzill com ferrar un cavall. Calia penjar el bou amb unes corretges d'una bancada com la que veiem a la postal. Amb aquesta identificació quedava clarament explicada la peça quadrangular a què abans hem al·ludit: a dalt tindríem una ferradura acantonada per dues cabotes de claus i a sota la bancada o jou per a poder ferrar els bous. La identificació amb el cognom Ferrer pren tot el seu sentit.

Podem descriure ara, doncs, la peça de la manera següent:

Incusa de llautó de forma quadrangular.

a/ Jou per a ferrar bous superat de ferradura entre dos caps de clau. Orla lineal.

Pes: 0,45 g Mides: 15 x 15 mm Crus AN.33.35 Làmina núm. 34

La peça correspondria a la concessió a Pere Ferrer del 1331, que aviat devia assumir el municipi agramuntí batent els tipus amb puig cimat de llir i bordura d'escac, seguit d'una nombrosa corrua d'altres emissions.²⁴

Aquesta conclusió ens permet deduir, també, que les incuses locals de forma quadrangular deuen ésser de les més antigues dins el conjunt dels amonedaments d'aquesta mena.

23. M. CRUSAFONT, «Tercera addenda de monedes catalanes locals».

24. Sanahuja pensa que el tipus amb puig cimat de llir i bordura d'escac podria ésser el que correspondria al concessionari Ponç Cuc, anterior a Ferrer. Vegeu, X. SANAHUJA, «Noves aportacions sobre les primeres pugeses catalanes del segle XIV», *Acta Numismàtica*, núm. 33, Barcelona, 2003, p. 82-100. L'inconvenient que hi trobem ara és que si Ferrer emprava el seu emblema personal, potser el més normal és que també ho hagués fet Ponç Cuc i que l'aparició de la heràldica de la població fos conseqüència d'una municipalització posterior a Ferrer i, per tant, a Ponç Cuc.

34

Ampliació

Talltendre: útil per a forrar els bous

35

Ampliació

Almenar

Molt a poc a poc, van aflorant les abans desconegudes monedes d'Almenar. Es dona la circumstància que fins ara han aparegut només tres peces que corresponen a tipus diferents. Tenim, doncs, fins ara, tres peces úniques. La primera que vàrem conèixer portava en el camp una ala i una creu i al voltant la llegenda +:S:ALMENAR:V, essent possible també d'interpretar la darrera lletra com una Y.²⁵ La segona era anepígrafa, però duia igualment l'ala i la creu, encara que el dibuix era diferent.²⁶ La tercera fou trobada prop de Lleida i presenta també notables variacions respecte als tipus coneguts. És la que tot seguit descrivim:

Incusa de llautó.

a/ + A.L.M.E.N.A.R. Ala. Orles de punts

Pes: 0,32 g Ø 16 mm Inèdita

Làmina núm. 35

Ara cal assajar de situar cronològicament els tres tripus i establir, en conseqüència, la seva seriació. És clar que els dos tipus amb ala i creu han d'ésser successius en portar un element que manca al tercer, la creu. Si hem de donar una prioritat cronològica a un dels dos que porten ala i creu, ens inclinarem per suposar més vell l'anepígraf, per comparació amb el que succeeix a Montblanc, on la variació dels tipus i la comparació amb els segells de la població permet fer-ne aquesta ordenació. D'altra banda, el tipus amb ala i creu que porta llegenda sembla que pugui al·ludir al concessionari Vidal²⁷ amb la V final i qui sap si també a la creu que hi ha en el camp. Ens ho fa pensar la desaparició d'aquest símbol quan també desapareix la lletra, fets que podrien evidenciar la municipalització del numerari. D'altra banda, sabem que en una creu de terme d'Almenar apareix igualment l'escut de la població amb una ala tota sola.²⁸

Pel que fa a la cronologia, veiem que el tipus ara descrit té una M gòtica que sembla una O amb una cua afegida, tipus que trobem també a les incuses de Teresa d'Entença amb una cronologia 1314-1327. La concessió al jurispèrit Vidal per a fer córrer moneda a Almenar la donà Alfons III l'any 1328. Si considerem, doncs, que les peces amb ala i creu foren conseqüència d'aquella concessió personal i que el tipus que ara hem descrit marca ja el pas a la municipalització, no ens podem allunyar gaire del 1328 per la similitud en les lletres abans indicada. Proposem, per tant, la seqüència: tipus anepígraf amb ala i creu / tipus ala i creu amb

25. M. CRUSAFONT, *Acuñaciones de la Corona Catalano-Aragonesa y de los reinos de Aragón y Navarra*, Madrid, 1992, núm. 1342, p. 204.

26. M. CRUSAFONT, «Tercera addenda...», *op. cit.*, núm. 7.

27. Vegeu J. BOTET i SISÓ, p. 104.

28. Josep FORNS i BARDAJÍ, *Economia i societat en els regs històrics occidentals catalans: Almenar (Segrià) i la seva àrea, segles XIV-XIX*, Almenar, 2004, p. 46 i evidència verbal del mateix autor.

llegenda / tipus amb ala sola amb llegenda. Per tant, la peça ara descrita seria la més moderna, cosa que s'adiu amb el seu aspecte general, que sembla menys arcaic. De tota manera, totes les peces haurien d'ésser de la primera meitat del segle XIV, per l'argument paleogràfic abans esmentat.

Hi ha, doncs, diferents emissions a Almenar i sembla marcar-s'hi, com en altres llocs, una municipalització del numerari local, però no tenim encara elements per a creure que les encunyacions fossin d'una gran amplada cronològica. D'altra banda, si acceptem que la V i la creu al·ludeixen al concessionari Vidal, haurem de convenir que desconeixem encara altres emissions anteriors, perquè el rei en donar el privilegi a Vidal diu que d'altres, abans que ell, havíem fruit de concessió.

Podem concloure, doncs, que el més probable és que coneguem unes emissions que es varen fer entre el 1328 i mitjan segle XIV, que n'hi ha d'haver d'anteriors, i que res no nega la possibilitat que n'hi hagi encara d'altres de posteriors. Pel que fa a l'heràldica d'Almenar, sembla ara més probable que hagi de consistir exclusivament en el signe de l'ala tota sola.

Terrassa, Tortosa i Palamós

Aquests tres municipis apareixen ara relacionats per la similitud de la seva heràldica: una torre o castell. Val a dir, però, que a cada població aquestes representacions prenen estampes diferents al llarg del temps, tal com ho podem veure en els segells municipals. De fet, a Tortosa li correspondria més aviat una torre com a símbol parlant, mentre que als altres dos l'aparició del tipus del castell es deu a l'existència d'una fortificació d'una certa importància. De tota manera, és fàcil observar que els castells i les torres es confonen sovint en els segells de les diferents poblacions que posseeixen aquests elements heràldics. No cal dir que aquestes semblances dificulten sovint les atribucions del numerari municipal.

Nosaltres havíem acceptat l'atribució a Terrassa d'una incusa amb una torre, feta per l'historiador local S. Cardús. Aquest autor es basà en la gran semblança entre l'estampa del castell de la incusa i el que apareixia en un escut que ornava la font encastada a les parets del castell terrassenc.²⁹ Es tracta de la peça Crus-2181. Sempre hem estat del parer de no variar una atribució feta amb alguna base, si no hi hagi raons sòlides per a fer-ho. Fins i tot vàrem assimilar a aquest tipus una altra varietat, la Crus-2182, que donarem, doncs, igualment a Terrassa.

29. S. CARDÚS, «Historia monetaria de Tarrasa», a *Crónica-Catálogo de la I Exposición Nacional de Numismática*, Terrassa, 1951, p. 86-97 (vegeu p. 87).

En redactar el text anterior havíem descrit una nova incusa que porta també una torre. És la peça que apareix a les làmines inicials amb el núm. 26 i que reproduïm de nou. En comentar aquesta nova incusa vàrem pensar si podria ésser de Tortosa, però vàrem concloure que el més prudent era considerar-la incerta, atès el poc marge que resta per a noves emissions locals, un cop analitzada la documentació aportada per X. Sanahuja, tal com mencionavem a la nota 19.

Ara, però, podem donar-hi una atribució pràcticament segura en observar que la incusa nova que hem trobat té una representació idèntica a la del segell del batlle de Terrassa del 1449, Sagarra-627. Cal tenir present que les encunyacions terrassenques a què cal atribuir aquesta peça han d'ésser les fetes el 1472, en temps de la Guerra Civil Catalana del segle XV. Per tant, la concordança cronològica és molt estreta. La peça, d'altra banda, sembla que aflorà a Terrassa mateix. En un altre sentit, cal convenir que és més favorable atribuir aquesta raríssima peça, única de fet en aquest moment, a una emissió feta en els darrers temps de la guerra esmentada, enmig de dificultats, que no pas la que li atribuï Cardús, força més abundant i, per tant, més adient per a una emissió en temps de pau.

La nova incusa respon a la descripció següent:

Incusa de llautó.

a/ Castell de forma afuada amb una estrella a cada costat. Orla de punts.

Pes: 1,52 g Ø 19 mm Inèdita Làmina, núm. 26

A la làmina actual hem reproduït també el segell abans esmentat i es pot comprovar que la representació és idèntica. Aquesta seria, doncs, la moneda terrassenca del 1472 i cal descartar l'atribució a Terrassa de les incuses Crus-2181 i 2182 que reproduïm ara a la làmina amb els números 36 i 37.

Cal ara preguntar-se d'on poden ésser les dues incuses descartades. Nosaltres, tot i acceptar l'atribució de Cardús, ja vàrem assenyalar una altra possibilitat: Palamós. Efectivament, hi ha almenys tres llicències d'emissions monetàries per a aquesta població als anys 1483, 1484 i 1486 i encara una notícia d'una possible quarta emissió del 1604. Palamós, d'altra banda, porta per heràldica un castell o una torre, segons podem veure en els segells que reproduïm també a la làmina a la part de baix. Són els Segarra-1364, 1365 i 1566, emprats respectivament els anys 1590-1729, 1700-1781 i 1700-1781. Hi ha encara un altre segell emprat entre el 1441 i el 1454 que porta el castell de dues torres dins d'un escut entre dos escudets catalans (Sagarra-1363). Com veiem en els segells més antics, la forma més emprada és un castell, mentre que en els moderns hi ha una torre entre P-A. Les cronologies de les concessions no desdiiuen d'aquesta atribució, especialment si fos ferma la del 1604, però, en canvi, l'aspecte de les peces fa pensar en una fabricació més tardana. De fet, aquest ja era un inconvenient per a l'atribució a Terrassa, que subsisteix en el cas de Palamós.

Ampliació

26

**Segell
627**

36

Ampliació

37

Ampliació

**Segell
1364**

**Segell
1365**

**Segell
1366**

Resulta, però, una mica sorprenent que no hi hagi cap rastre de les emissions de Palamós havent-hi unes dades documentals tan evidents. És per això que ens inclinem per proposar aquesta nova atribució, mantenint, però, els interrogants apuntats. Podríem dir en aquest cas que en la moneda local rares vegades podem fer atribucions amb la seguretat que voldríem, però que, al nostre parer, potser és millor assajar una solució que restar totalment a les fosques.